

PIIMATOOTMISE MAJANDUSLIKKUS EESTIS

O. Saveli

Piimamüügist saadud sissetulekud moodustasid suurmajandites keskmiselt 55 % ja loomakasvatuse kogutoodangust 65 %. Kui siia lisada veel sissetulekud nuumveiste ja tõumullikate müügist, andis veisekasvatuse toodang põllumajanduse kasumist üle 70 %. Nii oli kujunenud majanduslik olukord plaanimajanduse tingimustes, kus oli ületootmine ja riik toetas tootja piimahinda ligi pooles ulatuses.

Taasiseseisvunud Eesti on 5 aastat elanud vabaturu ehk liberaalse majanduspoliitika tingimustes, mis ei luba mingeid toetusi põllumajandustootjale ega piiravaid meetmeid riigipiiril. Lääneriigid on tunginud vahendajate abiga Eesti turule. Piimatööstused impordivad piima Lätist ja võid Venemaalt, mis küll pärast töötlemist hapukoorena reeksporti läheb. Imporditav kaup pärineb maadest, kus riik piimatootjaid otseselt või kaudselt toetab. Sellega on Eesti piimatootja pandud ebavõrdsetesse tingimustesse konkurentsis välistootjatega.

Piima kokkuostuhind on tõusnud, kuid mitmeid kordi aeglasemalt kui energiakandjate, masinate, tehnoloogiate ja jõusööda hind. Veiseliha kokkuostuhind on tasemel, mis katab vaevalt söödakulud. Seetõttu saadakse veiseliha Eestis vaid praaklehmade ja piimavasikate tapmisel. Et siit tekib kahjum, tuleb see katta piimahinnast laekuvate sissetulekute arvel. Teisiti väljendades, veisekarja taastootmise kulud tuleb kanda samuti piima tootmiskuludesse.

Riigi Statistikaamet ei valda andmeid piimatootmise kulude suuruse ega struktuuri kohta. Eesti Konjunktuuriinstituut avaldab andmeid vaid piima kokkuostuhinna kohta. Jõudluskontrolli Keskuse andmeil on lehmakarjade suurus väga varieeruv. 1995. aastal oli kuni 6 lehma 61,2 % karjadest, aga kolmes karjas oli lehmade arv üle 1500. Kuni 100 lehma oli 87,2 % karjadest, aga lehmade üldarvust oli neis vaid 18,4 %. Keskmiselt oli kontrollialustes karjades 42,1 lehma. Need andmed viitavad sellele, et lähiajal toimub ilmselt variatsiooni vähenemine karjade suuruses, kuid keskmine lehmade arv karjas oluliselt ei muutu.

Jõudluskontrollis on fikseeritud lehmade piimajõudlus, kuid puuduvad andmed majandusnäitajate kohta. Maakondades on piimatoodang lehma kohta väiksemates (kuni 50 lehma) karjades valdavalt suurem (enamtoodang 1000...2000 kg). Erandina tuleb nimetada Järva-, Põlva-, Pärnu- ja Tartumaad, kus on üksikud suurearvulised suure toodanguga karjad.

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli selgitada küsitluse teel piimatootmise ettevõtete:

- maakasutus,
- toodangutase,
- söötmis-pidamisviis,
- piima kokkuostuhind suvel ja talvel,
- suhted piimatööstusega,
- kulude-tulude struktuur ja piimatootmise tasuvus,
- vajalikud abinõud piimatootmise edendamiseks.

Materjal ja meetodika

Autori poolt vastavalt töö eesmärgile koostatud küsitluslehed jaotati juhuslikkuse põhimõttel maakondade ja ettevõtete vahel. Koos Jõudluskontrolli Keskuse materjalidega saadeti 1996. a. detsembris välja 200 küsitluslehte ühe nädala jooksul. Et osasse maakondadesse olid jõudluskontrolli materjalid juba välja saadetud, laekusid küsitluslehe vastused 10 maakonna piimatootjatelt. Vastaja võis jääda anonüümseks ja mitte vastata küsimustele, mille kohta puudusid andmed või ei soovinud vastata. Vastused saadi 75 piimatootjat (tabel 1).

Tabel 1. Piimatootjate andmed maakonniti

Maakond	Vastanuid	Neist			Haritavat maad ha	Lehmi ha	Piima kg	
		talud	osühingud	ühistu AS			vastanuul	jõudl.-

									kontr.
Harju	7	7	–	–	–	54	19	4551	3571
Jõgeva	2	–	–	2	–	1656	422	3374	3374
Järva	12	6	3	2	–	1245	382	4567	4441
Pärnu	19	7	9	–	2	550	199	4022	3621
Rapla	5	4	1	–	–	428	87	4166	3788
Saare	6	2	2	2	–	596	245	3301	3306
Tartu	3	2	1	–	–	162	60	5270	3667
Valga	5	5	–	–	–	84	26	4812	3058
Viljandi	10	5	2	1	2	248	89	3794	3258
Võru	6	1	4	1	–	619	178	3553	3580
Kokku/ keskmine	75	39	22	8	4	559	180	4128	×

Andmed analüüsiti ettevõtluse vormi, ettevõtte ja lehmakarja suuruse järgi. Kui mõnele küsimusele vastust ei olnud, jäeti see analüüsist välja. Näiteks Järva- ja Pärnumaal ei märkinud 1 vastaja ettevõtluse vormi, mistõttu need ankeedid jäid välja sellest analüüsist, aga teistes osalesid. Esitatud andmed ei võimalda maakondi võrrelda, sest jaotus ettevõtluse vormide vahel pole päris ühesugune. Kogu materjal on aga käsitletav läbilõikena ettevõtluse vormidest, kui taludest saadi 39, osaühingutest 22, ühistutest 8 ja aktsiaseltsidest 4 vastust. Aastalehma piimatoodangu järgi on suuremad kõrvalekalded Valga, Tartu ja Harju maakonnas küsitletud ettevõtete ja maakonna jõudluskontrolli keskmise vahel.

Ettevõtted rühmitati haritava maa suuruse (26...100; 101...1000; üle 1000 ha) ja lehmade arvu (kuni 25; 26...50; 51...100; üle 100) järgi. Välja jäid 5 ettevõtet, kus haritavat maad oli alla 26 ha ja vastused olid lünklikud. Andmete variatsioonstatistiline analüüs tehti arvutil PC 486 SAS-programmidega.

Tulemused

Veiste pidamine on edukas, kui on kasutada saagirikkad rohumaad. Eestis on kasutuses vähe looduslikke rohumaad, mistõttu mitmeaastasi heintaimi viljeldakse teravilja kasvupinnaga samaväärsel põllumaal. Kahjuks on rohumaade saagikus madal või kasutamine väheintensiivne, sest ühe lehma kohta tuleb 2 ha rohumaad. Talvises ratsioonis on rohusöötadest valdavalt hein või hein koos siloga. Ainult 20 % ettevõtetes kasutati silosöödalist ratsiooni. Rohumaade korduv niitmine on raske juurduma ja seetõttu ka nende kasutamine on ekstensiivne.

Valdav on lehmade lõaspidamine (95 %) ja vabapidamist esineb väga harva. On säilinud veel kombiboksis pidamist. Suuremates farmides on valdav torusselüps (90 %), aga paljudes taludes on kasutusel kannulüps, sealhulgas veel mõneski käsitsilüps.

Piima sordilisus on olnud rahuldav. Kõrgema sordi piima on müüdud üle 75 %, kuigi piima jahutamise tingimused vajavad kaasajastamist. Piima sordilisus oli parem Tartu, Võru ja Valga maakonnas, halvem Jõgeva, Saare ja Pärnu maakonnas.

Kui võrrelda piima rasvasisaldust jõudluskontrollis ja piimatööstuses, siis hea kokkulangevus oli Tartu- ja Valgamaal. Suurimad vahed (üle 0,4 %) olid Saare-, Võru- ja Järvamaal. On arusaadav, et jõudluskontrollis on piima rasvasisaldus 0,1...0,2 % võrra kõrgem, sest tühjakslüps on hoolikam ja tööstus ümardab näitaja ühes suunas. Aga erinevused 0,4...0,6 % piires on mõistmatud ka seetõttu, et piima hind väheneb sellest vaid mõni sent kilogrammi kohta.

Piima müügihind oli üle Eesti ühesugune (2,5 krooni), vaid Pärnu- ja Saaremaal maksti 20 senti vähem ning Tartumaal samavõrra rohkem. Sellest hinnast aga arvatakse maha 13...21 senti/kg piima transpordi eest, mis moodustab 5...7 % piima hinnast. Piimaraha saavad piimatootjad alles 5. nädalal pärast tootmiskuu lõppu, seega vähemalt 1 kuu hiljem. Ainult Valga- ja Jõgevamaal saadi piimaraha kätte 3. ning Järva- ja Viljandimaal 4. nädalal.

Järelikult tuleb piimahinnast maha arvata transpordikulud ja vähemalt ühe kuu inflatsioonimäär.

Piimahinnaga olid rahul vaid üksikud, sest piim andis ettevõtte sissetulekust $\frac{3}{4}$. Normaalseks piimahinnaks peeti suvel 3,2 krooni ja talvel 4,2...4,5 krooni, mis oleks 1996. aasta keskmisest hinnast 1...1,2 krooni enam. Selline hind tagaks ka võimalused investeeringuteks. Üle 85 % ettevõtjatest pidasid õigeks piimahinna võrdsustamist diislikütuse hinnaga.

Sööda maksumus moodustas üle 50 % piimatootmise kuludest, samas kui Saksamaal, rääkimata USA-st ja Uus-Meremaast, moodustavad söödakulud 18..22 % (Laansalu, 1997). Üheks põhjuseks on kindlasti ka erinev palgatase, kuid ostujõusööda hind (2,8 krooni/kg) on liialt kõrge. Näiteks Taanis (Agriculture in Denmark 1995) on teravilja tootjahind 2,5 korda ja ostujõusööda hind 2 korda madalam piimahinnast. Nii kõrge ostujõusööda hind Eestis takistab piimatoodangu kiiremat kasvu ja jõusöödatööstuse arengut. Piimatootja peab kasvatama ise teravilja ja söötma selle piimalehmadele. Kui raha jätkub, ostetakse proteiini-kontsentraate ja segatakse kohapeal teraviljaga. Jõusööda normhinnaks pakuti 2...2,2 krooni/kg.

Kahtlematult on lahendus proteiinirikka (> 18 % kuivainest) rohusilo valmistamine, mis vähendab jõusööda vajadust, aga eeldab väga korralikke rohumaid ja nende intensiivset kasutamist. Suuretoodanguliste lehmade ratsiooni energiakontsentratsiooni tuleb ikkagi suurendada jõusöödaga.

Ettevõtluse vorm

Haritava maa pinnalt (118 ha) olid talud teistest ettevõtluse vormidest (1042...1497 ha) väiksemad, kuid kindlasti suuremad keskmisest Eesti talust. Sama kehtib ka lehmade arvu kohta (tabel 2).

Tabel 2. Piimatootjate põhinäitajad ettevõtluse vormide viisi

Näitaja	Ühik	Talu	Osühing	Ühistu	Aktsiaselts
Vastanuid	arv	39	22	8	4
Haritavat maad	ha	118	1061	1497	1042
Lehmi	arv	35	317	427	390
Piimatoodang	kg	4684	3604	3301	3773
Piima rasvasisaldus	%	4,12	4,12	3,97	3,80
valgusisaldus	%	3,21	3,23	3,11	3,16
Piima müük AS-le	%	82	91	88	75
Kõrgema sordi piima	%	81	72	73	77
Hinnamuutus suvaliselt	%	69	32	43	–
Müügikohta vahetanud	%	38	45	75	75
põhjuseks madal hind	%	54	75	100	67
Piima müügihind	kr./kg	2,5	2,4	2,5	2,6
omahind	kr./kg	2,7	2,1	2,3	2,0
Kulud: sööt	%	53	47	50	49
palk	%	20	28	24	32
laenud	%	21	7	–	–
Sissetulek piimast	%	77	76	65	40
veiseliha	%	10	11	9	14
Piima normhind suvel	kr./kg	3,2	3,4	3,2	3,0
talvel	kr./kg	4,2	4,7	4,1	3,9

Piimatoodang lehma kohta oli taludes 1000 kg suurem kui osühingutes ja aktsiaseltsides ning 1383 kg võrra enam kui ühistute karjades. Samuti oli talulehmadel kõrgem piima rasva- ja valgusisaldus. Kõrgema sordi piima müüdi 4...9 % rohkem teistest ettevõtjatest. Kõik need

näitajad peaksid looma eeldused kõrgemale piimahinnale ja parematele majandusnäitajatele. Tegelikult see nii pole.

Üle 85 % ettevõtjatest müüvad piima aktsiaseltsidele ja järelikult alla 15 % piimatootjatest kas piimaühistutele või otse tarbijale. 69 % talupidajate arvates määratakse piimahind aktsiaseltside poolt suvaliselt, mistõttu piima müügihinna poolest ei erine talud teistest ettevõtjatest. Neil on ka piima müügikoha vahetamiseks vähem võimalusi kui suurematel ettevõtjatel, kel on oma transpordivahend. Rahulolematuse põhjuseks on valdavalt madal piimahind.

Taludes ja osauhingutes annab piim üle $\frac{3}{4}$ sissetulekutest, ühistutes $\frac{2}{3}$ ja aktsiaseltsides vaid 40 %. Seetõttu sõltub talude majanduslik olukord piima oma- ja müügihinna vahekorra. Tabelist 2 on näha, et talupidajaid veab alt ka piima omahind, mis on märksa kõrgem kui teistel ettevõtjatel. Raske on talus määrata palka, kuid talupidajad hindasid selle 20 % tasemele kulutustest ehk teistest 4...12 % võrra madalamaks. Kuid 21 % suurune laenuintresside koormus tõstis omahinna 2,7 kroonile ehk 0,4...0,7 krooni võrra kõrgemaks teistest tootjatest. Sellega langes piimatootmine küsitletud taludes kahjumisse. Osauhingud, ühistud ja aktsiaseltsid tootsid madalama produktiivsuse juures omahinnaga, mis oli vähesel määral alla müügihinna. Selline tase ei kindlusta tulukust, et teha investeeringuid tootmise kaasajastamiseks.

Ettevõtte suurus

Ettevõtte suurust analüüsiti haritava maa pindala või lehmade arvu järgi (tabel 3 ja 4).

Tabel 3. Ettevõtte suurus ja piimatootmine

Näitaja	Ühik	Haritavat maad ha		
		26...100	101...1000	üle 1000
Vastanuid	arv	21	38	11
Haritavat maad	ha	52	427	2092
sh. rohumaad	ha	30	261	1146
Lehmi	arv	17	124	661
Piima lehma kohta	kg	4592	3871	4177
Müügikohta vahetanud	%	48	39	82
Piima müügihind	kr./kg	2,50	2,46	2,55
omahind	kr./kg	2,93	2,17	2,03
Kulud: sööt	%	57	49	46
palk	%	17	26	27
laenud	%	20	15	10

Tabel 4. Lehmakarja suurus ja piimatootmine

Näitaja	Ühik	Lehmade arv			
		kuni 26	26...50	51...100	üle 100
Vastanuid	arv	25	11	3	35
Haritavat maad	ha	50	119	337	1122
sh. rohumaad	ha	29	78	217	657
Lehmi	arv	16	35	87	349
Piima lehma kohta	kg	4744	4780	3680	3718
Müügikohta vahetanud	%	81	92	54	73
Piima müügihind	%	44	27	33	63
omahind	kr./kg	2,50	2,56	2,14	2,49
Kulud: sööt	kr./kg	2,80	2,70	1,80	2,12
palk	%	56	51	55	48
laenud	%	18	17	20	27
laenud	%	24	22	15	7

Analüüsist jäi välja 5 väikest (alla 26 ha) talu. 70 ettevõtja andmed näitavad, et väikekarjades on piimatoodang lehma kohta suurem. Suurettevõtjad on valdavalt vahetanud piima müügikohta. Piima müügihind oli kõigis ettevõtetes ühesugune, aga omahind sõltus

suurel määral ettevõtte suuruselt. Eriti kõrge (2,93 krooni) oli omahind kuni 100 ha suurustes ettevõtetes, teistes jäi omahind alla müügihinna.

Kulutuste struktuuris vähenes ettevõtte suurenedes söödakulude ja laenuintresside osatähtsus, aga suurenesid väljamakstud palgad. Siit võib teha järelduse, et väiksemates ettevõtetes on sööt kallim ja investeeringute tarvis on võetud rohkem laene.

Lehmade arvu järgi piimatootjaid rühmitades on tendentsid samad kui haritava maa suurust arvestades. Produktiivsuse ja piima omahinna taseme seos ilmneb ainult reljeefsemalt. Kuni 50 lehmaga ettevõtetes on piimatoodang ümmarguselt 1000 kg suurem, kuid kahjuks on ka omahind 0,7...1 krooni võrra kõrgem. Sellist seost tuleks lugeda ebaloogiliseks, kuid ilmselt on siin 2 põhjust:

- suuremad laenuintressid;
- ostujõusööda kõrge hind.

Laenude koormust väiksemates ettevõtetes käsitleti eespool. Ostujõusööda kõrge hind tuleb nende ettevõtete juures arvesse seetõttu, et ligi 5000-kilogrammiline aastatoodang eeldab proteiini- ja energiarikka jõusööda juurdeostu vaatamata selle kõrgele hinnale.

Siit võib järeldada, et praeguses olukorras, kus väiksematel ettevõtetel lasuvad laenuintressid, ei õigusta ennast ettevõtted, kus on vähem kui 50 lehma. Siinjuures ei seata kahtluse alla küll talusid, kuid ilmselt on vaja täpsemat majandamist ja mitmete subjektiivsete tegurite kõrvalmõjude eemaldamist.

Arutelu

Piimatootmine on Eesti põllumajanduse peamisi tootmisharusid. Ettevõtluse ümberkujundamine peaks orienteeruma enam efektiivsele ja tasuvamale tootmise vormile, optimaalsele ettevõtte suurusele ja lehmade produktiivsuse suurendamisele. Poliitilises aspektis on eelistatud ainult talu, määrata selle suurust. Piimakarjakasvatases tuleb arvestada ka lehmade produktiivsust ja söötade hinda.

Küsitluse andmete alusel võib järeldada, et väiketalu ei suuda toota piima odavamalt kui suuremad ettevõtted. Peamisteks põhjusteks on söötade kõrgem hind ja varasemad laenud. Seda vahet ei suuda kompenseerida isegi ühe tonni võrra suurem piimatoodang lehma kohta.

Käesoleva materjali analüüsist selgus isegi liiga reljeefsel, et äramajandamise piiriks Eestis on 50 lehma ettevõtte kohta, sest alles siis suudetakse alandada toodetava piima omahinda. Suuremate ettevõtete korral on sageli tegemist amortiseerunud või allahinnatud põhivahenditega, mistõttu amortisatsioon peaks tegelikult olema suurem. Kahtlematult on majanduslikumad need väikeettevõtted, kust piim realiseeritakse otse tarbijale või kogutakse kõrgema sordi piimana. Piimatööstused on osanud määrata üle Eestimaa kõigile tootjatele ühesuguse hinna, mis ei võimalda tootjal koguda vahendeid, mida saaks investeerida. Piimatööstused on aga valmis andma garantiid laenu võtmiseks, mis omakorda suurendab piima tootmishinda. Ainult suurtootjad, kes valivad piimatööstusi, et saada kõrgemat hinda, koguvad investeeringuteks rahalisi vahendeid. Selleks peab olema õigus ka igal väiketootjal.

Põhjemamatult kõrge on ostujõusööda hind Eestis. Tänu mitmesugustele tootjatoetustele on Euroopa Liidu maades jõusööda ja piima hinna suhe 1:2, Eestis aga 1,2:1. Sellise hinnaga pole võimalik suuretoodangulistele lehmadele vajalikku jõusööta osta. Jõusöödaks jääb oma teravili, kuhu lisatakse võimaluste piires proteiinikontsentrante. Järjest enam tähtsustub proteiinirikka silo tootmine.

Kokkuvõte

Analüüsiiti 75 piimatootja vastuseid küsitluslehele. Eestis on valdav lehmade lõaspidamine ja põhisöödaks hein koos siloga. Rohumaade kasutamine on väheintensiivne, kuna ühe lehma kohta on 2 ha rohumaad. Piim müüakse põhiliselt aktsiaseltsidele, vaid alla 20 % ostavad kokku ühistud.

Selgus, et väiksemates ettevõtetes (taludes) on piimatoodang lehma kohta 1000 kg suurem, kui neis on kuni 50 lehma. Piima omahind seevastu oli neis ettevõtetes 0,7...1 krooni võrra kallim ja ületas müügihinna kuni 30 sendi võrra. Piima omahinda tõstsid laenuintressid ja ostujõusööda kõrge hind.

Kirjandus

Agriculture in Denmark 1995. Statistics on Danish Agriculture.

Eesti Jõudluskontrolli aastaraamat 1995.

Laansalu A. Ärge tapke lehma. – Sõnumileht, 11. veebruar, 1997.